
Llengua i educació: una relació de poder contradictòria

Dolors Mayoral i Arqué

Universitat de Lleida

Els nostres problemes tenen, certament, unes peculiaritats distintives, però que són problemes que separats dels del món en general —tendència a fer-ho en què incorren molts dels nostres compatriotes—, perden valor i força per un excés de localització i, en moltes ocasions, per un sentimentalisme descontrolat que no té en compte la realitat global en la qual estem immersos i, en conseqüència, els empetteixen, els particularitzen [...].

J. M. CASTELLET, *Per un debat sobre la cultura a Catalunya*, 1983

Resum: A partir d'una aproximació a les dades estadístiques aparegudes en dues enquestes recents sobre el coneixement, l'ús i la configuració de les identitats lingüístiques en els joves, s'analitza la influència de l'escola en la reproducció lingüística d'una llengua minoritzada. S'observa que, mentre que el sistema educatiu té una gran importància en la reproducció dels coneixements tant orals com escrits de la llengua, disminueix la seva influència en la determinació dels usos lingüístics en llengua catalana, així com és nul el seu efecte en la configuració de la identitat lingüística catalana dels joves. A partir d'aquesta constatació, s'analitzen les possibles causes i es proposen alternatives que plantegen la configuració de la identitat lingüística dels joves com un projecte de futur.

Resumen: A partir de una aproximación a los datos estadísticos aparecidos en dos encuestas recientes sobre el conocimiento, el uso y la configuración de las identidades lingüísticas en los jóvenes, se analiza la influencia de la escuela en la reproducción lingüística de una lengua minorizada. Se observa que, mientras que el sistema educativo tiene una gran importancia en la reproducción del conocimiento de la lengua tanto a nivel oral como escrito, disminuye su influencia en la determinación de los usos de la identidad lingüística catalana de los jóvenes. A partir de esta constatación, se analizan las causas posibles y se proponen alternativas que plantean la configuración de la identidad lingüística de los jóvenes como un proyecto de futuro.

Abstract: We analysed the influence of schooling on the linguistic reproduction of a minority language from an approximation of statistical data that appeared in two recent surveys about the knowledge, use and configuration of the linguistic identities of young people. It was observed that, while the educational system has a major influence upon the reproduction of knowledge about language, in both its spoken and written forms, it has a more reduced role in determining the linguistic uses of Catalan. It therefore has little or no influence upon the configuration of Catalan linguistic identity in young people. On the basis of these findings, we have analysed the possible reasons for this situation and proposed alternatives that suggest the configuration of the linguistic identity of young people as a future project.

1. La difusió del coneixement i l'ús de la llengua catalana: dades per a una introducció

Tal com s'indica en el títol, en aquest article es pretén analitzar l'efecte de l'educació en la reproducció de la llengua d'una comunitat minoritzada. Aquesta interacció entre el sistema educatiu i la reproducció de la llengua es planteja a partir de l'existència d'una relació de poder ambivalent o contradictòria que fa que, a mesura que augmenta i es difon el seu coneixement en tota la comunitat escolar i com a conseqüència en l'àmbit social, concretament en les joves generacions, en nombroses investigacions s'observi que en retrocedeix l'ús. I no solament això: en el grup de joves (menors de trenta anys) hi ha dificultats en la consolidació d'una identitat lingüística catalana.

Per il·lustrar l'afirmació anterior, exposaré els resultats obtinguts en relació amb aquest aspecte en dues investigacions realitzades recentment, com són l'*Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona* del 2000 i *La societat xarxa a Catalunya* del 2002. L'observació dels resultats obtinguts amb referència al coneixement, l'ús i la configuració de la identitat lingüística de la població catalana ens permet afirmar que el sistema educatiu ha estat molt eficaç en la transmissió del coneixement de la llengua catalana, garantint-lo tant oralment com escrit a totes les generacions menors de trenta anys. Això no obstant, l'acció del sistema educatiu, tot i que és molt important, aparentment, no ha tingut un efecte prominent en la difusió de l'ús social del català, així com tampoc no s'ha mostrat eficaç en la transmissió de la cultura catalana com a eix vertebrador de la identitat cultural i lingüística.

Tot seguit s'exposen les dades més rellevants obtingudes en les enquestes anteriors que corroboren l'afirmació realitzada pel que fa a l'ús i al coneixement de la llengua catalana. Segons es desprèn de

l'informe de la investigació *La societat xarxa a Catalunya*,¹ es produeix una coincidència entre la consideració de la llengua pròpia i la llengua que s'usa a la llar tal com es mostra en la taula següent:

Taula 1
Dades d'ús

	Català	Castellà	Ambdues
Llengua pròpia	40,1	43,2	14,20
Llengua de la llar	40,6	50,3	7,03

Font: M. CASTELLS (2002), informe *La societat xarxa a Catalunya*.

D'altra banda, quan es tracta dels àmbits relacionals (feina, amics) els percentatges d'ús de la llengua catalana es mantenen estables; per contra, en la llengua castellana els percentatges d'ús disminueixen sensiblement i s'observa un desplaçament cap a l'ús indistint d'ambdues llengües, tal com es pot apreciar en la taula següent:

Taula 2
Dades d'ús

	Català	Castellà	Ambdues
Llengua de la feina	39,5	31,1	27,7
Llengua amb els amics	35,9	41,0	21,7

Font: M. CASTELLS (2002), informe *La societat xarxa a Catalunya*.

En el mateix informe es constata, en relació amb el coneixement del català, que més d'un 52,1 % declara que el parla i l'escriu, i un 28,1 % el parla, però no l'escriu. Aquestes dades mostren un avenç progressiu en el coneixement del català en totes les habilitats comunicatives, incloses les que requereixen un domini de l'escrit, molt especialment en la població jove, és a dir, la que ha estat escolaritzada en català. En aquest aspecte, es destaca el grau de coneixement del català (oral i escrit) dels joves d'entre quinze i vint-i-cinc anys, que és d'un 86,4 %.

Vegem ara a continuació les notables coincidències entre els resultats obtinguts en la investigació anterior i els de l'*Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona*² de l'any 2000. Poden sintetitzar-se els aspectes següents:

1. Recerca realitzada per Castells i Tubella (2002) amb el suport de la Generalitat de Catalunya que aplega una mostra de 3.005 individus per a tot Catalunya.

2. L'*Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona* de l'any 2000 ha estat dirigida per Salvador Giner. L'informe corresponent als trets lingüístics ha estat realitzat per Marina Subirats.

1. A la província de Barcelona és majoritària la població que considera que la seva llengua és el castellà: una de cada dues persones, aproximadament, ho manifesta així, mentre que una de cada tres es considera de parla catalana. En les generacions joves, tendeix a disminuir el nombre dels qui consideren que el català és la seva llengua, mentre que augmenta el de les persones que pensen que les seves llengües són tant el català com el castellà. Territorialment, hi ha moltes diferències en la composició lingüística: el territori més castellanitzat és el de la primera corona i el més catalanitzat el de fora de la Regió Metropolitana. A Barcelona ciutat, predomina la població de parla castellana, però ja és inferior al 50 % i té tendència a disminuir a favor del grup que considera com a pròpies ambdues llengües. I a la segona corona, bastant equilibrada lingüísticament l'any 1995, el català tendeix a retrocedir, mentre que augmenta el pes dels castellanoparlants i dels nadius d'ambdues llengües.

2. Els casos de bilingüisme pur, en els quals la persona es considera nativa d'ambdues llengües, tendeixen a augmentar allà on el castellà és numèricament predominant. En general, el català augmenta quan es presenta en forma de bilingüisme. Dins de la Regió Metropolitana:

a) La primera corona presenta un augment lent del percentatge de població que considera ambdues llengües com a pròpies.

b) A la segona corona el català retrocedeix, augmenta el castellà i s'observa un creixement del grup que es considera bilingüe.

3. Pel que fa al coneixement del català, l'any 2000, gairebé la meitat pot escriure i parlar el català i només una quarta part no el parla. Per tant, es pot considerar que, entre les generacions joves, nou de cada deu persones parlen i escriuen en català. Barcelona és la ciutat del territori metropolità on el coneixement de la llengua està més estès: més del 50 % de la població el parla i l'escriu, i només una de cada cinc persones no el parla. Curiosament, Subirats afirma que la ciutat que més es va castellanitzar amb la immigració i els usos d'alguns grups de la burgesia ara també és la que irradia i empeny un major coneixement del català, malgrat que el percentatge de persones que es consideren de parla catalana sigui inferior al que tenen altres zones del territori.

Primera constatació: la millora del coneixement no suposa l'arrelament d'una identitat lingüística catalana

Els autors assenyalen que l'avenç per part de la població en el coneixement de la llengua catalana no suposa una millora en la identitat lingüística dels parlants, més concretament en els menors de

trenta anys, en els quals es detecta una manca de referències que es tradueix empíricament, segons els autors, en la preponderància d'elements d'identificació a mig camí entre Catalunya i Espanya, com són un sentiment de pertinença tant català com espanyol en un 40 % o la pràctica del bilingüisme tant en la percepció de la llengua com a pròpia com en la pràctica amb els amics o a casa. La pràctica d'identitat catalana predomina entre la gent amb una categoria professional mitjana o alta i disminueix entre els que tenen una categoria professional baixa, i, per tant, es dona més entre els grups d'ingressos alts i molt alts. D'altra banda, el grup amb més identitat catalana és el grup amb estudis superiors (33,7 %), mentre que en els estudiants només és d'un 25,9 %.

L'anàlisi dels resultats obtinguts permet afirmar que «la identitat definida en termes tradicionals, és a dir, la llengua, la cultura, la història comuna, el territori, encara que no és rebutjada, perquè com hem vist, malgrat tot, hi ha més identificació amb Catalunya que amb Espanya, no representa un procés d'identificació fort. Viure en català des del punt de vista de la llengua s'ha normalitzat, ja no és un problema (el 97,6 % l'entén); en tot cas, el que no s'ha normalitzat és l'ús voluntari de la llengua, cosa que ens fa pensar que fallen elements d'identificació que creïn aquesta necessitat d'ús» (Castells i Tubella, 2002). Per aquest motiu, els autors conclouen que hi ha hagut una transformació del que va ser una identitat catalana de resistència en una identitat catalana de projecte.

Segona constatació: la tendència al bilingüisme no implica una progressiva adopció del català com a llengua pròpia

En definitiva, s'observa com el coneixement del català ha progressat d'una manera espectacular i els índexs d'acceptació d'ús són molt elevats. Això indica que s'ha produït la normalització de la llengua encara que no la catalanització de la població immigrant de primera o de segona generació fins al punt que consideri el català com a la seva primera llengua. Tanmateix, però, Subirats es pregunta si aquest procés de bilingüïtzació es tracta d'un pas intermedi respecte de l'ús del català com a única llengua pròpia i observa que:

a) L'augment dels qui es consideren alhora de parla catalana i castellana procedeix, sobretot, d'aportacions fetes des del grup català, que va disminuint i va traspasant cada vegada més efectius al grup bilingüe.

b) La convivència lingüística actual no planteja una situació transitòria cap a la catalanització de la població, sinó cap al bilingüisme.

c) El lloc de naixement ja no predetermina la identitat lingüística, que té més relació amb la identitat lingüística materna i paterna, perquè el volum de les mateixes migracions ha fet que l'assimilació lingüística no es produís de manera automàtica.

d) La tendència a augmentar de les famílies on conviuen dues generacions bilingües. A les llars de progenitors mixtos, el resultat més freqüent, en la generació dels fills, és que es considerin bilingües.

e) Les diferències de catalanització segons el territori mostren que l'expansió de la urbanització és, avui, un factor de castellanització i que el prestigi del català, llengua de les classes mitjanes, actualment no és suficient per a la seva adopció massiva per part de la classe treballadora. El dubte és si la llengua tindrà la base poblacional suficient per mantenir-se com a llengua pròpia d'una part important de la població si la immigració reforça el grup dels castellanoparlants.

Tercera constatació: dues perspectives en lliça, de l'agonia de la llengua catalana a una nova vitalitat en un context multicultural i transnacional

En síntesi, tots dos treballs presenten una sèrie de coincidències i d'aportacions que és important de considerar per tal de veure quina és la influència real —poder— que el sistema educatiu té en relació amb la reproducció de la llengua i del sistema identitari d'una comunitat. Destaquem que:

1. En ambdues investigacions es fa palesa l'extensió del coneixement del català tant parlat com escrit, que assoleix un grau tant de coneixement com d'acceptació d'ús molt satisfactori.

2. S'observa la tendència a incrementar el grau de bilingüisme. Això no obstant, es manifesten posicions contradictòries en ambdues investigacions quant a quina població perd part dels seus efectius que passen a ser bilingües. Aquest factor pot atribuir-se a les diferències territorials que s'estableixen en ambdues mostres, mentre que la primera correspon a l'àmbit de Catalunya, la segona correspon a la Regió Metropolitana de Barcelona.

3. La crisi se situa en l'àmbit de les configuracions de les identitats lingüístiques i culturals, molt especialment per part dels segments joves de la població.

En definitiva, la pregunta és quina perspectiva cal adoptar. Des de la perspectiva de les relacions del poder i de la dominació, es pot creure que, en el marc actual, el català com a llengua minoritària té totes les de perdre. Això no obstant, és més que dubtós que sempre sigui així i, en aquest aspecte, cal fer una observació no exempta de

polèmica, i és que la supervivència de la llengua catalana dependrà de les cartes amb què juguem en l'època de la modernitat. És a dir, si la nostra visió de la cultura catalana és una visió que s'emmiralla en el passat, de ben segur que tindrem dificultats; ara bé, si la nostra visió és una visió renovada que utilitza les estratègies de la modernitat per tenir carta de presentació, és molt probable que puguem gaudir d'un ventall de possibilitats molt similars al que gaudeixen altres cultures.

2. El poder del sistema educatiu en la reproducció d'una llengua

Les conclusions anteriors ens permeten plantejar l'anàlisi dels efectes de l'acció escolar en la reproducció lingüística d'una llengua minoritària en tres àmbits:

a) La capacitat o poder «simbòlic» que té l'escola en la transmissió lingüística. D'una banda, el sistema educatiu es considera un aparell que gaudeix de la legitimitat³ de la societat per transmetre el coneixement cultural i lingüístic, i que, a més a més, disposa d'un poder que pot sancionar negativament quan es produeix una desviació de la norma.

b) Els nivells d'estudis com a variable definitòria de la identitat lingüística de la població. Els nivells d'estudis com a capital cultural de la població faciliten la presa de consciència de la situació i, per tant, el fet de mantenir una actitud activa davant del problema.

c) Les dificultats que presenta l'escola en la transmissió de la cultura acadèmica tradicional en una societat globalitzada, multicultural i amb una presència massiva dels mitjans de comunicació de masses i, consegüentment, amb una pèrdua significativa de poder per part del sistema educatiu en la transmissió de determinats valors culturals.

L'aplicació, l'any 1983, de la Llei de normalització lingüística i la consegüent implantació del català com a llengua vehicular de l'escola en tots els ensenyaments, molt especialment en l'ensenyament primari (que aleshores es corresponia amb l'educació general bàsica), té uns efectes enormement positius pel que fa a l'extensió del coneixement de la llengua catalana. L'encert s'ha de considerar des d'almenys dues perspectives:

3. Sobre la legitimitat social del sistema educatiu podeu consultar l'anàlisi feta per P. BOURDIEU i J. C. PASSERON en la seva obra *La reproducción. Elementos para una teoría del sistema de enseñanza*, 1983.

— Com a acció destinada al coneixement i a la difusió de la llengua per al manteniment de la identitat lingüística d'una comunitat i la seva pervivència. Des dels seus inicis, els sistemes educatius han estat molt vinculats a la construcció de la continuïtat i l'homogeneïtat culturals i l'estandardització lingüística per tal de facilitar la comunicació i la mobilitat socioeconòmica i cultural.⁴

— Com a acció que pretén dotar la societat d'un recurs que té un sentit d'igualtat d'oportunitats. Es tracta que tots els ciutadans de Catalunya, nascuts o no nascuts a Catalunya, coneguin la llengua catalana per tal que disposin de les mateixes oportunitats en el mercat de treball i ningú no pugui ser discriminat per raó de llengua.

A aquestes dues accions, se n'hi ha d'afegir una tercera, inicialment no prevista pels polítics que dictaren la norma, i que pot sintetitzar-se en l'acció que permet la supervivència de la llengua en un moment de canvi de societat (de societat industrial a tecnològica) i on les pràctiques comunitàries són definitivament desplaçades per les de caràcter societari.⁵ El català que s'havia transmès fins aleshores en les pràctiques i relacions comunitàries, amb el canvi de model de societat, aquestes pràctiques es redueixen definitivament, i per contra són les pràctiques societàries les que se situen en un primer pla. L'única manera de mantenir la llengua és regulant-ne el coneixement a través de les institucions, l'assistència a les quals té un caràcter obligatori, amb el supòsit que si se'n regula el coneixement es difondrà i se'n mantindrà l'ús. La llengua, amb el canvi de societat, passa de tenir un valor expressiu a tenir un valor instrumental.

Per tant, la legitimitat que la societat atorga al sistema educatiu com a eix de transmissió cultural i lingüística es transforma en poder per dur a terme determinades accions, en aquest cas, la generalització de l'aprenentatge en llengua catalana, fet que produeix una millora inequívoca tant dels coneixements orals com escrits de la població. Fins i tot, pot interpretar-se que hi ha una translació de part d'aquest poder a la societat, ja que el domini de les habilitats lingüís-

4. Aquesta correspondència és analitzada per A. SERRANO en el seu article «Naciones y sistema educativo», a M. FERNÁNDEZ ENQUITA (1997), *Sociología de las instituciones de educación secundaria*, Barcelona, ICE, Horsori.

5. Tal com ho expressa L. Flaquer a *El català ¿llengua pública o privada?»: «El català ha esdevingut com una mena d'anglès: serveix per trobar feina, per aprovar unes oposicions o per ascendir socialment». Això no obstant, avisa: «Naturalment, això no és dolent, però refiar-se únicament d'aquesta mena de creixement de la comunitat lingüística és acceptar una precarietat endèmica, car l'adhesió d'aquests nous parlants depèn, especialment, del valor afegit creat per una política de catalanització de l'administració pública i de normalització lingüística».*

tiques en llengua catalana poden suposar per a molta població la possibilitat de mobilitat social.

2.1. El poder del llenguatge escrit

D'altra banda, l'extensió i generalització del domini del llenguatge escrit constitueix un fet que no s'ha de menysprear si considerem les dinàmiques culturals en la seva globalitat. Només cal recordar la importància que el procés d'alfabetització ha tingut per al desenvolupament de les societats modernes, és a dir, l'aprenentatge i la generalització del domini del llenguatge escrit. L'escrit suposa la pervivència d'una llengua en el decurs dels segles i per sobre de tots els fets. Segons Innis i MacLuhan,⁶ la modernitat és inseparable dels seus propis mitjans: el text imprès i el senyal electrònic. Aquestes noves formes de comunicació impliquen un increment en la mediatització de l'experiència, atès que el material imprès travessa el temps amb la mateixa facilitat que l'espai, ja que pot ser distribuït a molts lectors de manera simultània i, alhora, el material imprès i la capacitat per produir-lo i interpretar-lo és un mitjà de coordinació administrativa i social. D'altra banda, la comunicació electrònica ha estat un element vital per al desenvolupament dels mitjans de comunicació impresos, ja que les seves similituds són més importants que les seves diferències.

2.2. Elevar el nivell d'estudis de la població

Un altre aspecte important que s'ha de considerar és la importància dels nivells d'estudis assolits en la consolidació d'una identitat lingüística catalana. La nostra societat es mou en uns perfils d'estudis baixos en relació amb la mitjana europea. Això no obstant, les generacions menors de trenta anys fan palès un canvi en aquest aspecte. Però les xifres que s'obtenen el 1996 segons l'Institut d'Estadística de Catalunya per a la població d'entre quinze i vint-i-nou anys són de 147.219 individus que han assolit un nivell d'estudis universitaris enfront dels 1.454.489 individus que se situen en aquestes franges d'edat. Les dades no poden ser més reveladores malgrat que hi hagi un percentatge que encara que no els ha assolit, però que pot tenir la possibilitat de fer-ho. Un perfil baix d'estudis

6. Citats per Giddens, p. 38.

implica una escassa motivació per millorar i/o ampliar el coneixement i l'ús de la llengua, una escassa motivació per la lectura en general, una escassa curiositat per conèixer els nostres antecedents, el nostre passat històric; en definitiva, aquest fet pot implicar la consolidació d'una identitat lingüística dèbil.

3. El concepte d'identitat en les societats hipermodernes

Cal deturar-nos un moment en el malestar de l'home contemporani respecte a la seva identitat. Desbordat, com hem dit, per una acumulació indigerible d'informació, violentat per uns costums de vida que trenquen qualsevol possibilitat de reprendre contacte amb el ritme de la natura, especialment en les grans àrees industrials i, finalment, desplaçat brutalment de creences, tradicions, herències culturals, etc., les dones i els homes d'avui se senten trastornats interiorment, noten que els falta arrelament, no tenen punts de referència sòlids i, en definitiva, se saben insegurs.

J. M. CASTELLET, *Per un debat sobre la cultura a Catalunya*, 1983

L'anàlisi de les dificultats per consolidar una identitat lingüística, en definitiva, una identitat de caràcter nacional en els joves, ens la podem plantejar en dos àmbits: en l'àmbit d'acció escolar en la transmissió dels continguts culturals i en l'àmbit social. Part del malestar que es produeix a l'interior dels centres educatius és provocat per l'escassa adequació dels continguts culturals que es transmeten al tipus de societat.⁷ D'altra banda, aquesta escassa adequació s'accentua quan s'analitzen els models i la informació que es transmet a través dels mitjans de comunicació. Els nostres joves es mouen entre:

1. Una cultura experiencial feta a partir de les situacions que ens planteja la vida quotidiana, on les subcultures de classe social tenen els seus efectes i la seva importància.

2. Una cultura acadèmica amb una visió molt rígida i molt basada en la transmissió del passat històric.

3. Una cultura molt fonamentada en els mitjans de comunicació de masses amb la transmissió d'uns models culturals molt vulnerables i que actuen com a encobridors d'uns mecanismes de mercat que predominen per sobre de qualsevol altre valor.

7. Fet escassament reconegut pels mateixos docents, que tenen una concepció molt rígida i molt fonamentada en el passat del que s'ha de transmetre en el sistema educatiu.

La conjunció d'aquests tres aspectes té, en general, conseqüències força negatives⁸ en la configuració de les identitats. Tot el que s'acaba de dir ens du a la conclusió que el poder de l'escola en la transmissió de la cultura és dèbil.

Però per explicar el fenomen no n'hi ha prou d'analitzar els paràmetres culturals en els quals es desenvolupen els joves; per poder entendre la globalitat del procés, ens hem de remetre a la mateixa idea de *modernitat*. Touraine (1992)⁹ diu que la modernitat no és el triomf de la història, sinó de la seva desaparició i substitució per la gestió de les difícils, encara que necessàries, relacions entre la racionalització i la llibertat individual i col·lectiva. A la consciència nacional, que era l'altra cara de l'alliberament revolucionari, l'actualitat s'hi oposa. El segle xx ha tingut massa raons per associar nacionalisme amb antiprogressisme. La nació és una forma política de la modernitat perquè substitueix els costums, les tradicions i els privilegis per un espai nacional integrat, reconstruït per una llei que s'inspira en els principis de la raó. Actualment, aquests nacionalismes modernitzadors han estat àmpliament superats perquè l'economia i la cultura són cada vegada més transnacionals, la qual cosa no exclou que determinats països, com ara els Estats Units o el Japó, controlin culturalment gran part de les informacions difoses per tot el planeta. Aquest fet pot provocar una escissió més profunda entre el procés de modernització i els nacionalismes entesos en el sentit tradicional del terme, atès que cada cop hi ha més distància entre el flux de la riquesa i la informació sobre el mercat mundial i la identificació amb un conjunt cultural i social.

Des d'aquesta perspectiva, què substitueix aquesta relació d'entrada conflictiva i contradictòria? Giddens (1995) afirma que les institucions modernes no tenen continuïtat en determinats aspectes clau amb la gamma de cultures i estils de vida premoderns; la modernitat és essencialment un ordre posttradicional. Aquest autor considera tres aspectes clau en aquest procés: la dissociació entre el temps i l'espai, és a dir, la universalització que suposa la intersecció permanent entre els contextos locals i els contextos distants i els seus efectes culturals, els mecanismes de «desenclavament» com ara

8. Simone (2001) afirma que la cultura dels joves i de l'escola està en conflicte. Segons aquest autor, l'escola treballa des de sempre per inculcar la lucidesa, l'esperit crític i la necessitat d'explicar la pròpia experiència i el propi món interior. Per aquest autor, la cultura dels joves és dissonant respecte d'aquest model. És per això que la pràctica escolar és per als joves una autèntica ficció, una penitència més o menys perllongada...

9. Vegeu A. TOURAINE (1992), *Crítica de la modernidad*, Madrid, Temas de Hoy.

els diners i els experts, que poden tenir com a conseqüència el desarelament i la multiplicitat d'opcions, i, finalment, la reflexivitat i el canvi constant. És per això que aquest autor parla de la naturalesa expansiva i radiant de la vida social moderna enfront de les pràctiques establertes per la tradició.

3.1. Estils de vida versus identitats tradicionals

Ara bé, si les pautes tradicionals sobre les quals es forjava el sentiment d'identitat dels individus no són vàlides en les societats actuals, com es configura la identitat dels individus en les nostres societats? Què les substitueix? Giddens (1995) afirma que, en la vida social moderna, la noció d'estil de vida adquireix una importància particular en la configuració de les identitats per tres raons:

1. En la interrelació dialèctica entre el que és local i el que és universal, els individus es veuen forçats a elegir estils de vida entre una diversitat d'opcions, atès que l'obertura de la vida social actual, la pluralitat dels àmbits d'acció i la diversitat d'autoritats fan que l'elecció d'un estil de vida tingui una importància creixent per a la constitució de la identitat i per a l'activitat diària.

2. Les divisions de classe i altres àrees fonamentals de desigualtat relacionades amb el gènere o l'etnicitat poden definir-se segons les diferents possibilitats d'accés a les formes de realització del jo, atès que els estils de vida tenen un caràcter distintiu. La modernitat crea diferència, exclusió i marginació. Entre les pautes de l'estil de vida, també s'hi ha d'incloure el rebuig més o menys deliberat de formes més difuses de comportament i consum.

3. L'aparició de la «relació pura» com a quelcom molt significatiu dels nous àmbits de la vida personal. La relació pura existeix solament per les recompenses que pot fornir ella mateixa, i aquesta relació és canviant, ja que ha de ser controlada d'acord amb els canvis i les transformacions externes.

Segons aquest autor, l'expressió *estil de vida* no és un terme aplicable a les cultures tradicionals, atès que implica elecció entre una pluralitat d'opcions. Els estils de vida són pràctiques fetes rutina: rutines presents en els hàbits de vestir, menjar, en les maneres d'actuar, de fer les relacions socials. Ara bé, tal com ja s'ha comentat, aquestes pràctiques estan obertes al canvi perquè el concepte d'identitat és variable. D'altra banda, són decisions referents no solament a com s'ha d'actuar, sinó que també es refereixen a qui ser; en aquest sentit, l'estil de vida no es pot aplicar únicament a l'àmbit del consum, sinó també al món del treball, ja que condiciona les oportu-

nitats de vida —és a dir, l'accessibilitat als recursos—, i l'elecció del treball i del mitjà esdevenen elements bàsics en les orientacions de l'estil de vida en una situació de divisió del treball extremadament complexa.

La multiplicitat d'eleccions no suposa que totes estiguin obertes a tothom o que les persones quan decideixen tinguin coneixement sobre tot el ventall d'opcions possibles. Els estils de vida, tal com Bourdieu ha reiterat freqüentment, són atributs de l'estratificació social i, consegüentment, estan influïts per les pressions del grup, per la visibilitat dels models de rol, així com també per les circumstàncies econòmiques. Les eleccions d'estil de vida i activitat tendeixen a adquirir per als individus un caràcter segmentari degut a l'existència de múltiples mitjans d'acció que poden ser variables i influïts per l'experiència mediada, molt especialment, a partir del creixement dels mitjans de comunicació de masses.

3.2. *Què diuen els estudis sobre els estils de vida dels joves*

De fet, per poder corroborar el que s'acaba d'exposar no disposem de les investigacions adequades que detallin minuciosament les maneres de viure dels joves i com configuren la seva identitat. Les dades estadístiques que posseïm a través de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya* (1998) o bé a través de l'Institut Català d'Estadística no ens aporten informació suficient sobre els processos de configuració d'identitat dels joves. Alguns trets que es poden destacar són: un perfil d'associacionisme molt baix per desinterès (20,9 %) o manca de temps (36,5 %); només un 14,5 % pertany a alguna associació esportiva, i un 5,2 %, a una associació cultural. En general, no dediquen temps ni a les activitats associatives ni al voluntariat. En relació amb temes importants, mantenen actituds moderadament progressistes quant al divorci (58,8 %), progressistes quant a les relacions homosexuals (71,8 %) i moderades respecte a l'avortament (40,7 %) i a l'eutanàsia (43,1 %). Políticament se situen en el centre (4,4 sobre 9) i entre un 81 % i un 82% no participa mai en cap activitat política, i des de la perspectiva de la religiositat es declaren creients catòlics (39,4 %) i indiferents (25,3 %). Pel que fa a la percepció que tenen del país, és regular (50,9 %) i bastant dolenta (22,0 %), i pel que fa a la valoració de la seva pròpia situació, el 49 % pensa que és regular. Quant a les activitats que realitzen en el seu temps de lleure, es distribueixen de la manera següent: el 75,4 % va amb els amics, el 48,5 % mira la televisió, el 43,2 % passeja, el 40,75 % va a la discoteca, mentre que el 36,4 % assisteix a concerts de música, al cinema o al

teatre. Això no obstant, les dades que s'acaben de presentar constitueixen només alguns dels aspectes que caracteritzen els joves. Cal destacar les observacions que fan Costa, Pérez i Tropea (1997) en la seva obra *Tribus urbanas. El ansia de identidad juvenil: entre el culto a la imagen y la autoafirmación a través de la violencia*. Aquests autors consideren l'existència de tota una sèrie de factors que constitueixen un autèntic cultiu sociocultural per a la neotribalització juvenil i que aquest fet és degut, en part, a la pèrdua del valor de l'espai local i la seva absorció en una problemàtica global. És per això que el fenomen del neotribalisme s'ha d'entendre com una conseqüència de les condicions de vida urbana contemporània: el predomini del consum, de la moda, de l'espectacle i de la comunicació, tot immersit en un ambient cada cop més tecnològic i informatitzat. L'anàlisi de la configuració de la identitat en els joves ha de tenir present aquest context.

3.3. Alguns conceptes clau sobre la configuració de la identitat dels joves

Costa, Pérez i Tropea consideren que són conceptes clau per entendre la nova situació:

— *L'anomia*. En un context urbà com l'actual en què hi ha una oferta plural de béns materials i culturals, es genera fàcilment irritació i frustració entre aquells que no tenen els recursos per poder accedir a aquests béns.

— *L'hiperindividualisme*. En les nostres societats occidentals, el triomf de la modernitat ha suposat l'exaltació de l'individu, consagrat pel mercat com a subjecte de desitjos i necessitats contínues. En aquest context, la rebel·lia antiindividualista és comprensible ja que es produeix en un context de creixement demogràfic i de complexitat de la vida social. Per contra, la misticitat de l'autonomia individual coincideix, d'una banda, amb l'afebliment de les relacions personals, i de l'altra, amb l'emparament que el grup atorgava tradicionalment a l'individu. En correspondència amb aquesta situació, el jove decideix respondre amb una forma de socialitat menys convencional, fins i tot, en franca oposició amb els valors de la cultura dominant.

— *La complexitat*. La creixent complexitat de la trama social urbana i la seva ramificació en multitud d'activitats especialitzades i simultànies provoquen en el ciutadà, molt especialment en el ciutadà jove, un gran desconeixement de gran part del territori i de les funcions de la ciutat. Aquest desconeixement provoca pèrdua de

control sobre el conjunt, és a dir, manca de sentit i de perspectiva sobre la dinàmica de la col·lectivitat.

— *L'acceleració*. Es produeix un augment constant de la velocitat tant en el treball com en la vida quotidiana. Enfront d'aquesta metamorfosi contínua de la situació general, un sector de joves minoritari, però molt espectacular, decideix enganxar-se a quelcom que sigui una referència estable: un grup musical, un atuell o, fins i tot, les drogues, que es constitueixen en estabilitzadors existencials enfront del vertigen de l'acceleració col·lectiva.

— *La manca de contactes*. La teleinformació substitueix els contactes personals. Allò que s'havia concebut com un avantatge de la ciutat que permetia circular pels carrers sense ser reconegut ha tingut un efecte bumerang: l'aïllament i la solitud.

— *La moda i passió per les aparences*. Tots els joves, tant si es tracta de negar-ho com de reconèixer-ho, estan preocupats per les aparences. L'aparença és el que permet diferenciar-se de la resta i pot arribar, fins i tot, a constituir un element de xoc en la societat global, atès que les relacions socials s'han tornat cada cop més aparents i superficials. Les relacions socials són un problema d'aspecte.

Totes aquestes observacions s'han de tenir en compte a l'hora d'analitzar les actituds dels joves. No podem establir relacions simplistes entre llengua i identitat o entre cultura i identitat sense tenir presents els aspectes anteriors.

4. Mirant el futur

Quan es pensa en les alternatives de futur, primer és obligatori vincular la llengua a la cultura i, per tant, com a part de les polítiques culturals, i, segon, mantenir un cert grau d'utopia i considerar que, actualment, les manifestacions culturals dels diferents pobles poden ser distintives. Per això és convenient realitzar no únicament una mirada sobre la llengua i considerar que l'única possibilitat distintiva i identitària d'un poble és la lingüística, sinó que també cal reflexionar sobre les estratègies i polítiques culturals, tal com ho demostra la dificultat de consolidar una identitat lingüística o, millor dit, cultural dels joves. Cal desenvolupar un projecte de futur en què la llengua es trobi imbricada amb la creació, difusió i participació d'un nou projecte cultural que aplegui les diferents sensibilitats de tots els grups socials. Si la llengua només s'ha de potenciar com un element aïllat de qualsevol manifestació cultural, l'èxit de la seva difusió i ús serà més aviat feble. En aquest sentit, podem aturar la mirada en algunes observacions fetes per Castellet fa dues dècades i magistralment re-

collides per Giner, Flaquer, Busquet i Bultà en la seva obra *La cultura catalana: el sagrat i el profà*, i que no pas per més repetides han perdut la seva actualitat. Nogensmenys, les polítiques culturals, la lingüística inclosa, encara són lluny d'assolir la majoria de principis esbossats per Castellet, que poden sintetitzar-se en:

1. Una concepció àmplia de cultura¹⁰ que englobi les arts, les lletres, els estils de vida, els drets fonamentals de l'ésser humà, els sistemes de valors tradicionals i les creences.

2. Una política de democratització cultural com una necessitat dels pobles desenvolupats, en els quals s'exigeix que les millores econòmiques i socials i l'accés al lleure siguin omplerts pels seus governants amb una oferta cultural que els doni possibilitat de més coneixements, il·lustració, saviesa, que els permetin accedir a un estadi qualitativament superior de la civilització o de millora individual i col·lectiva, i que els aproximï o equipari a allò que fins ara era el privilegi d'una minoria. La innovació i distinció culturals han d'anar plegades amb la difusió de l'atractiu per la llengua.

3. Les polítiques culturals han de fer front a:

a) La conservació del patrimoni (monuments, museus, arxius, biblioteques...).

b) El foment de l'activitat creadora (cal tenir present els nous àmbits de la creació, de la moda, el disseny, el cinema...).

c) El foment de la difusió cultural a través del suport directe a la divulgació, a l'ajut als mitjans de comunicació, a les empreses editorials, a la indústria de l'audiovisual, a les exposicions, als centres i als animadors culturals.

d) La voluntat de garantir la igualtat en l'accés a la cultura mitjançant l'accés i la presència dels joves en l'ensenyament, l'organització del lleure o altres polítiques.

Giner, Flaquer, Busquet i Bultà (1996) advoquen per un gerencialisme constructiu en el qual:

1. Cal reconèixer la importància de la política cultural.

2. Cal reconèixer la transcendència dels mitjans tècnics de producció i transmissió de la cultura.

3. Cal reconèixer la cultura com un bé públic al qual tothom té dret a accedir; això implica el reconeixement de la preponderància del consum cultural i de la participació cultural per sobre de la cultura humanística individual i restringida.

10. Subirós diu que cal fugir de la cultueta de l'autocontemplació i del barretisme. Aquest autor també es lamenta d'una concepció massa instrumental de la cultura al servei, gairebé exclusivament, d'un determinat projecte polític. SUBIRÓS (1983), «Mites i reptes de la cultura catalana», *L'Avenç*, núm. 64, p. 36.

4. La cultura es basteix en gran part a través de les polítiques culturals públiques i privades.

5. Cal aplegar esforços per tal de construir projectes comuns: el pacte cultural encara és per fer.

D'altra banda, cal reforçar els diferents àmbits per tal d'aconseguir un sentit d'identitat que es fonamenti, tal com Castells i Tubella conclouen, en un projecte de futur. Així:

1. Cal reforçar els ensenyaments, tots en general, també l'universitari. Cal assolir percentatges més elevats de persones amb titulació universitària, ja que encara estem per sota de la mitjana europea.

2. No es pot construir més la cultura d'esquena a les necessitats i demandes reals de la població. La participació i la negociació han de ser les estratègies que han de permetre l'elaboració de projectes consensuats.

3. Cal utilitzar totes les possibilitats que posen al nostre abast els nous mitjans tecnològics. La presència a Internet i les possibilitats d'ús per part d'una majoria de la població han de facilitar no solament la difusió, sinó també la creativitat cultural pròpies.

4. Cal fer presents les diferents manifestacions culturals en tots els territoris i espais urbans, i permeabilitzar la seva penetració a tots els grups socials, facilitant la possibilitat d'elecció en una societat multicultural i complexa.

5. Cal possibilitar la integració dels immigrants, facilitant-los l'accés a la llengua i al coneixement de la cultura.

En definitiva, tal com hem exposat en publicacions anteriors,¹¹ la importància i la complexitat dels fenòmens cultural i lingüístic en les societats actuals ens haurien de fer pensar en la necessitat d'establir uns principis que haurien de regir totes les polítiques culturals, com ara:

1. La promoció de la identitat cultural. Aquest és un concepte complex i plural que ha d'abastar des de la llengua, la manera de vestir, els costums, les tradicions, fins als moviments relacionats amb el gènere o l'alliberament sexual, entre molts d'altres. El que sí que és clar és que en la construcció de la identitat es produeixen gran diversitat de vincles que poden tenir un caràcter ètnic, religiós, cultural i que poden expandir-se des de l'àmbit local fins a l'àmbit nacional. La identitat cultural comporta sempre una ideologia de la diferència que no es pot reduir a l'ètnia, al tribalisme o a la separació d'una comunitat respecte d'una altra. Un sentiment confiat de pertinença reforça els valors i permet que s'obrin a la resta del món.

11. Vegeu les conclusions obtingudes en l'estudi *Percepcions, pràctiques i dimensions dels sectors culturals a Lleida* (2001), Pagès Editors.

2. La promoció de la diversitat cultural. Totes les cultures tenen el seu propi llegat, les seves tradicions, llengües i formes contemporànies d'expressió. Ara bé, cal parar atenció a les concepcions que aparentment es presenten com a inofensives, com és el cas del relativisme cultural. La idea que totes les cultures tenen dret a ser considerades com a sistemes coherents és especialment important, com ho és la necessitat que totes siguin descrites a partir del seu propi sistema de valors i que siguin considerades com a tals. Aquesta concepció en un sistema social estratificat oculta dos tipus de fenòmens: els que es deriven de conceptes com ara *dominació*, *hegemonia*, *desigualtats*, *cultures minoritàries* i els seus efectes, i aquells que, emparats sota la concepció relativista, poden caure en la desviació; els exemples més clars els podem tenir a l'Alemanya nazi o als Balcans. La imposició d'un únic model cultural pot suposar una aturada per al desenvolupament cultural dels pobles. Cal fer plantejaments plurals, acceptar els valors i els nous reptes de la multiculturalitat, qüestionar-se els conceptes de *minoría* i *majoria* i incrementar els contactes entre cultures. Els valors culturals han de reflectir la diversitat cultural dels pobles.

3. La promoció de la creativitat, la innovació i l'art. Les cultures s'han de nodrir del seu passat, però s'han de renovar mitjançant la creativitat contemporània. Les polítiques culturals han de donar suport públic a la creativitat promocionant els nous talents i acceptant la necessitat d'una formació artística de qualitat. La creativitat pot contribuir al desenvolupament sostenible, atès que les aportacions artístiques són tan valuoses com les dels enginyers, investigadors o empresaris. La creativitat, la investigació, la innovació i l'ensenyament són els motors del desenvolupament social, econòmic i cultural; invertir en cultura és invertir en economia. L'art, a més de contribuir a l'acumulació de sabers i coneixements, representa una font d'equilibri entre la ciència i la tecnologia. Invertir en l'adquisició de coneixements artístics és invertir en capital humà, ja que l'art i la cultura potencien i diversifiquen les capacitats intel·lectuals i cognitives que proporcionen educació i experiència.

4. La promoció de la participació. La cultura és patrimoni de tothom, no només d'una elit social o d'un cercle d'especialistes. Cal fomentar l'animació sociocultural, atès que suposa un estímul de la vida mental, física i afectiva que facilita que la gent d'una determinada zona o comunitat s'involucri en una sèrie d'experiències i assolixi un major grau de satisfacció, expressió personal i consciència de pertànyer a una societat sobre la qual pot exercir una influència. La participació constitueix l'element essencial per mantenir una ciutadania activa, ja que la riquesa cultural no depèn exclusivament

dels artistes creatius, sinó també dels nombrosos grups i associacions que treballen en l'àmbit cultural sense afany de lucre. La participació ha de permetre establir un equilibri adequat entre el poder de l'estat, les empreses multinacionals i les llibertats individuals. És important mantenir un tercer sector (associacions voluntàries, grups d'interès) que faciliti les relacions entre els ciutadans i les administracions.

5. L'equilibri entre la tradició i la innovació. Actualment, els processos culturals són sotmesos a una dialèctica permanent entre la innovació i la preservació de la tradició. Els elements de la tradició constitueixen la font bàsica d'identitat del grup. Ara bé, les noves forces culturals fan que aquests elements siguin qüestionats permanent i objecte de crisis contínues. D'altra banda, aquests símbols i aquestes manifestacions són enlairats per comunitats i estats, ja que sobre ells construeixen els fonaments de la seva raó de ser. Tanmateix, però, les noves societats multiculturals necessitaran una renovació o reinvençió de les tradicions si el que es pretén és que els nouvinguts consolidin els seus processos d'integració i la condició de ciutadania. La tradició cultural també s'haurà de revisar per incloure pautes culturals de determinats sectors de ciutadans, com ara els joves. Evidentment, els estats hauran de redefinir-se segons les noves pautes culturals, i només des de la tolerància, el respecte i un ampli concepte de ciutadania es podrà realitzar aquesta tasca.

Bibliografia

- BECK, U.; GIDDENS, A.; LASH, S. (1994). *Modernización reflexiva: Política, tradición y estética en el orden cultural moderno*. Madrid: Alianza.
- BOURDIEU, P. (1979). *La distinción: Criterio y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus.
- BOURDIEU, P.; PASSERON, J. C. (1970). *La reproducción, elementos para una teoría del sistema de enseñanza*. Barcelona: Laia.
- CASTELLET, J. M. (1983). *Per un debat sobre la cultura a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- CASTELLS, M.; TUBELLA, I. (2002). *La societat xarxa a Catalunya*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya: Generalitat de Catalunya. [Informe de recerca I]
- COSTA, P. O.; PÉREZ TORNERO, J. M.; TROPEA, F. (1997). *Tribus urbanas. El ansia de identidad juvenil: entre el culto a la imagen y la autoafirmación a través de la violencia*. Barcelona: Paidós.
- Enquesta a la joventut de Catalunya* (1998). Generalitat de Catalunya.
- FLAQUER, L. (1996). *El català, ¿llengua pública o privada?* Barcelona: Empúries.
- GIDDENS, A. (1995). *Modernidad e identidad del yo*. Barcelona: Península.
- GINER, S. (1979). *Sociedad masa: crítica del pensamiento conservador*. Barcelona: Península.
- (1985). *Comunió, domini, innovació: Per una teoria de la cultura*. Barcelona: Laia.
- [dir.] (2000). *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona*. [Informe general]

- GINER, S.; FLAQUER, L.; BUSQUET, J.; BULTÀ, N. (1996). *La cultura catalana: el sagrat i el profà*. Barcelona: Edicions 62.
- MAYORAL, D.; GIRÓ, A. (2001). *Percepcions, pràctiques i dimensions dels sectors culturals a Lleida*. Lleida: Pagès Editors.
- MAYORAL, D.; MOLINA, F. (2002). *Les desigualtats ocultes: llengua, cultura i educació*. Lleida: Pagès Editors.
- PÉREZ GOMEZ, A. I. (2000). *La cultura escolar en la sociedad neoliberal*. Madrid: Morata.
- SERRANO, A. (1997). «Naciones y sistema educativo». A: FERNÁNDEZ ENGUITA, M. *Sociología de las instituciones de educación secundaria*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Institut de Ciències de l'Educació: Hòrsori, p. 48-59.
- TOURAINÉ, A. (1993). *Crítica de la modernidad*. Madrid: Paidós.